

MUHAMMED MENDÛR'UN EDEBİ TARTIŞMALARA YAKLAŞIMI*

Nevin KARABELA**

Nidal F. A. Alshorbaji***

Öz

Muhammed Mendûr (1907-1965), modern Arap edebiyatında tanınan eleştirmenlerden birisidir. Onun tenkit çalışmaları hikâye, roman, tiyatro ve şiir gibi alanları içine alan bir çeşitliliğe sahiptir. Bunların yanı sıra dilsel, siyasî ve toplumsal konulara da eleştirel yaklaşımları mevcuttur. Onun sahip olduğu eleştirmen kimliği kendisini birçok edebi tartışmaya yöneltmiştir. Mendûr, Arap kültür hayatında etkili olan birçok şair, yazar ve eleştirmenle çatışmalara girerek onlardan ayrılan görüşlerini ifade etme imkânı bulmuştur. Bu makalede onun kendi söylemlerinden faydalanarak edebi tartışmalardaki tutumu ele alınacak ve Tâhâ Hüseyin'le arasında geçen bir tartışma örnek olarak sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Mendûr, edebi tartışma, Tâhâ Hüseyin

Muhammad Mandûr's Approach to Literary Debates

Abstract

Muhammad Mandur (1907-1965) is one of the most famous critics in modern Arabic literature. His criticism includes many fields of Arts such as story, novel, theater and poetry. In addition to that, he has critical approaches to different issues linguistic, political and social issues. Mandur's criticism led him to go through many arguments. Mandur has had the opportunity to express his own perspectives through entering into conflict with many Arab poets, writers and critics who are influential in Arabic cultural and intellectual life. This article will focus on Mandur's general attitude and methodology in his literary debates and will present debate with Tâhâ Husayn as an example of Mandur's literary controversy.

Key words: Muhammad Mandur, Literary Controversy, Tâhâ Husayn

* Bu makale SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan "Muhammed Mendûr ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü" (Isparta, 2018) başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

*** Öğretim Görevlisi, SDÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

Giriş

Arap dünyasında eleştiri hâlâ kötü bir imaja sahiptir. Bunun sebebi, eleştirinin eksik ve kusurlu olanı ortaya çıkarmak ve edebî metnin iyi yönlerini görmeden sadece olumsuz yönlerine yoğunlaşmak şeklinde yanlış anlaşılmasıdır. Ayrıca çoğu zaman edebî metne ve yazarına yapılan eleştiri birbirinden ayırt edilmemektedir. Bu durumda yazar, metne yapılan herhangi bir eleştiriye kendisine yapılmış saymaktadır. Eleştirmenlerin bazen metinden çok yazarla ilgilendiği de bir gerçektir. Bunun sonucunda kimi zaman iltifat, kimi zaman hakaret dolu düzeysiz eleştiriler ortaya çıkmıştır.¹ Halbuki edebi, siyasi vb. herhangi bir alanda yapılan sahici eleştiri insanı ileriye taşıyan bir yöntemdir. O halde eleştiri gelişmek için şarttır. Biz de bu makalede Arap edebiyatında birtakım çatışmaların tanığı olan edebi tartışmalar konusunu Mendûr'un perspektifinden incelemeyi hedefledik. Onun bizzat kendi söylemlerinden yola çıkarak edebiyat tartışmalarına ilişkin yaklaşımını tespit ettik.

İnsanın farklı fikirlere sahip olması tabii bir durumdur. Zira herkesin aynı görüşte olduğu hiçbir düşünsel sorun yoktur. Çünkü insanların düşünceleri, kavrayışları, yetiştikleri ortamlar ve kültürler birbirinden farklıdır. Düşünce farklılıkları insanın ufkunu genişletmesi bakımından önemlidir. Herhangi bir problemle ilgili bakış açıları çoğaldıkça insan, farklı veya zıt fikirleri kabullenme ve bunları doğru değerlendirmeye daha yatkın hale gelir. Ayrıca bilhassa edebiyat sorunlarında mutlak doğru veya mutlak yanlış şeklinde bir yargıya varmak zordur. Her görüşün farklı bakış açıları, bakış açılarını güçlendiren delilleri ve argümanları vardır. Tüm bunlardan Arap edebiyatında *meârik edebiyeye (edebiyat tartışmaları/çatışmaları)* terimi ortaya çıkmıştır.² Kültür ve edebiyatın lehine olan bu çatışmalar o dönemdeki edebi ortamların düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Modern dönemde edebiyatçılar Arap edebiyatı ve kültürü ile ilgili birçok tartışma gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında en uzun soluklusu Tâhâ Hüseyin'in çağdaşlarıyla olan tartışmalarıdır.³ Mendûr da Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889- 1964), Mihâil Nuayme (1889-1988) gibi birçok edebiyatçı veya eleştirmenle yaşanan tartışmalarda taraflardan birisi olmuştur.

Edebi tartışmalar dergiler aracılığıyla edebiyat okurlarının kültürüne zenginlik katmıştır. Derginin bir sayısında bir yazarın veya eleştirmenin görüşü sonraki sayıda da karşıt görüşte olan birisinin cevabı yayınlanmıştır. Bir derginin farklı görüşleri yayınlaması yayın özgürlüğünün ve objektifliğinin göstergesi olarak görülebilir. Bu makalenin konusu olan Muhammed Mendûr da

¹ Hammûd, Mâcide, *Alâkatu'n-Nakdi bi'l-İbdâ'*, Menşûrâtu Vizâretu's-Sekâfe, Dimeşk, 1997, 9.

² Allûş, Saîd, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Edebiyyeti'l-Mu'âsira*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnâni, Beyrût, ed-Dâru'l-Baydâ', 1985, 149.

³ Allûş, *Mu'cemu'l-Mustalahât*, 149.150.

yaşadığı dönemde Mısır'da gerçekleşen edebi-kültürel tartışmaların pek çoğuna katkı sağlayan bir eleştirmendir.

I.Mendûr'un Edebi Tartışmalara Karşı Tutumu

1907 yılında Mısır'ın eş-Şarkiyye şehrine bağlı Minya el-Kamh kazasına yakın küçük bir köyde doğan Muhammed Abdulhamid Mûsâ Mendûr ilköğretimi köyünde, orta öğretimi ise Tanta'da tamamladıktan sonra Kahire Üniversitesi'nde hukuk ve Arap edebiyatı eğitimi görmüş, ardından 1930 yılında Fransa'ya doktora yapmak üzere gönderilmiştir. Yurt dışına gönderilmesi dâhil olmak üzere eğitim hayatının pek çok aşamasında Tâhâ Hüseyin'in desteğini gören Mendûr'un Fransa'da dokuz yıl kaldıktan sonra doktorasını bitirmeden ülkesine dönmesi üzerine Taha Hüseyin'le arası açılmış ve 1943'te Ahmed Emin'in danışmanlığında *Teyyârâtu'n-Nakdi'l-Arabî fi'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicrî⁴* (*Hicri Dördüncü Yüzyılda Arap Eleştirisi Akımları*) başlıklı doktorasını bitirmiştir. Hayatı boyunca akademisyenlik, gazetecilik, avukatlık ve milletvekilliği gibi farklı görevlerde bulunan Mendûr Arap edebiyatına eleştiri alanında birçok eser kazandırmıştır.⁵ Fransa'dan döndükten sonra daha da belirginleşen eleştirmen kimliği onu ülkesindeki edebi tartışmalara çekmiştir. Onun edebi çatışmalarla ilgili *Meârik Edebiyye* başlıklı eseri bu tartışmaların tanığı olarak Arap edebiyatındaki yerini almıştır.

Mendûr'un edebiyat tartışmaları incelendiğinde Arap eleştiri tarihindeki yeriyile ilgili fikir edinmek mümkündür. Onun dâhil olduğu tartışmalar modern Arap edebiyatındaki bazı problemlerin detaylarının daha iyi görülmesini sağlar. Çünkü tartışma ortamı oluşturan bir düşünce ve onun karşısında konumlanan farklı görüş tanındığında, bir konuya farklı açılardan bakma imkânı bulunur. Bu durumda Arap edebiyatı ve ona dair sorunlar konusunda çok yönlü düşünme avantajı ortaya çıkar.

Mendûr'un tiyatro, şiir, roman ve hikâye gibi farklı alanlarda eleştirmenliği nedeniyle birçok edebiyatçı ve yazarla, edebi ve fikri konularda çatışmaya girdiği görülmektedir. İştirak ettiği tartışmalar onun düşünce dünyasını zenginleştirmiştir. Mendûr 1939 yılında Fransa'dan döndükten sonra modern edebiyat eleştiri kurallarını Arap edebiyatına uygulamaya çalışmış⁶ ve her türlü edebi veya sanatsal çalışmaya katılmıştır. Örneğin tiyatro, film, hikâye, şiir ve eleştiri gibi eserlere dair değerlendirmeler yapmıştır. Hatta okurları, onun

⁴ Doktora tezi daha sonra *en-Nakdu'l-Menhecî inde'l-Arab* adıyla kitap olarak yayınlanmıştır.

⁵ Bkz. Fu'âd Devvâre, *'Aşaratu Udebâ Yetehaddesûn*, el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1996, 227-228; Er, Rahmi, Mendûr, *DİA*, 130-131; Alshorbaji, Nidal F. A., Muhammed Mendûr ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, Isparta 2018, 11-30.

⁶ Mendûr, Muhammed, *Zikrayât Edebiyye*, Takdim: Târik Mendûr, el-Meclisu'l-A'la li-s-Sekâfe, Kahire, 2015, 19-34.

herhangi bir yeni edebiyat çalışmasıyla veya yeni bir yazarla ilgili makalesini beklemiştir.⁷ O, birçok edebiyatçı ve eleştirmenle edebî tartışmalara girerek okuyucusunun beklentisini karşılamıştır. Bu tartışmalara kaynak olan farklı yaklaşımlar gazeteler, dergiler ve kitaplar aracılığıyla edebiyat tartışmalarına malzeme olmuştur. Mendûr'un yakın arkadaşlarından biri onun vefatından birkaç saat önce "*Kardeşim zırhını giy ve hazır ol, yeni büyük bir savaşa beraber çıkalım*" dediğini ifade etmiştir.⁸ Burada Mendûr'un, edebiyatçı ve eleştirmenlerle arasında gerçekleşen tartışmaları önemseydiği anlaşılmaktadır. Bu çatışmalar aracılığıyla edebiyatçı veya eleştirmen herhangi bir sorun hakkında görüşünü veya karşıt görüşünü dile getirme fırsatı bulmuştur. Arap edebiyatında kayda değer edebî ve fikri tartışmalar meydana gelmiş ve daha sonraki araştırmalara konu olmuştur.

Mendûr, Tâhâ Hüseyin gibi duayen edebiyatçılarla ve Abbas Mahmud el-Akkâd gibi edebiyatçıların en keskin tavırlı olanlarıyla, eleştiri ve edebiyat alanı dışında Anastas Mari el-Kermellî (1866-1947) ile dil tartışmasına girmiştir. Ayrıca birçok alanda siyasî tartışmalara da iştirak etmiştir. Bu sırada Mendûr, Mısır ve Arap dünyasında önemli yeri olan şahsiyetlerle tartışmaktan çekinmemiş, hiçbirine fazladan iltifat etmemiş ve görüşünü dile getirmekten geri durmamıştır. Arap dünyasındaki büyük edebiyatçılarla girdiği tartışmalar ona birçok şey öğretmiş, onun gücünü ve dayanıklılığını artırmıştır. Zira Mendûr bu tartışmalarda bazen rakiplerinin sert tavırlarına, yakalandığı hastalıklara, özellikle de yaşamının son dönemindeki amansız hastalığa rağmen görüşlerini dile getirmeye çalışmıştır.⁹

Mendûr, aşağıdaki ifadeleriyle tartışmalarda uzak durulması gereken ilkelerle ilgili görüşünü ortaya koymaktadır: "*Bütün nezih edebiyat tartışmaları benim hoşuma gider, ancak etnik veya dinî fitneye yol açmaması için yasaklanması gereken, kişiliğe yönelik her türlü saldırıyı ve gerçek dışı tehlikeli suçlamayı tam anlamıyla reddederim.*"¹⁰

Mendûr *Me'ârik Edebiyye* adlı eserinde "*Eleştirmenin edebiyatçıyı kaynakları veya amaçları üzerinden hesaba çekme hakkı yoktur. Ben hiçbir zaman bir edebiyatçıya diğer edebiyat kaynaklarının dışında bir kaynağı, diğer amaçların dışında bir amacı veya diğer üslupların dışında bir üslubu zorlamam. Bunun yerine kaynağını veya amacını tercih etmede onu özgür bırakırım. Ancak yine bir eleştirmen olarak tercih edeceğim kaynağı, konuyu, amacı ve üslubu seçmede özgür olmak isterim. Eğer böyle yapmazsam edebiyattaki prensiplerime ihanet etmiş olurum. Okurlar ve özellikle de edebiyatçılar üzerindeki etkimi*

⁷ Ma'rûf, Fevzi, *Hâkezâ Yasna 'üne Enfusehum Şahsiyyât ve Mevâkif, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab*, Dimeşk, 1997, 69.

⁸ Ma'rûf, *Hâkezâ Yasna 'üne Enfusehum*, 69.

⁹ Ma'rûf, *Hâkezâ Yasna 'üne Enfusehum*, 75.

¹⁰ Mendûr, *Kitâbâtu Muhammed Mendûr el-Mechûle*, Derleyen: Sâmi Suleymân Ahmed, el-Meclisu'l-A'la li's-Sekâfe, Kahire, 2009, I, 471.

kaybederim"¹¹ sözleriyle edebi tartışmalardaki prensiplerine açıklık getirmektedir. Mendûr'un bu ifadelerinden herhangi bir edebiyatçıya karşı ön yargılı bir tutum takınmadığı anlaşılmaktadır. Mendûr'a göre eleştiri, kendisine yüklenmiş bilimsel bir emanettir ve en iyi şekilde yerine getirilmesi gerekir. Bu sebeple onun her türlü taassuptan, aşırıktan uzak durduğu görülmektedir. Ayrıca Mendûr yeni edebiyatçıları tutucu olmayan eleştiriye teşvik etmektedir.¹²

Mendûr'un tartışmalarında takip ettiği yöntem, eleştirinin temel amacıyla uyumludur. Zira ona göre eleştiri, *edebî metni inceleme ve üsluplarını ayırt etme* sanatıdır. Bu yüzden bir yazarı diğerinden ayıran özgün noktaların tesbit edilmesini önemseydiği anlaşılmaktadır.¹³ O halde edebî metnin ayrıcalıklarını ve eksikliklerini, güçlü ve zayıf noktalarını açığa çıkarmak için görüşleri objektif olarak değerlendirmek ve daha sonra yapıcı bir hüküm çıkarmak gerekir. Burada iki şeye işaret etmek gerekir: İlki; Mendûr genel olarak edebiyat tartışmalarında karşı tarafa saygı gösterir ve görüşleri eleştirmeden önce edebî metnin üstün özelliklerini, edebi ve fikri açıdan değerini, yani olumlu tenkitlerini ifade eder. İkinci olarak farklı fikirlere sahip olanların ihlal etmemesi gereken sınırlar vardır. Aksi takdirde, eleştiri kendinden beklenen faydayı sağlayamaz, karşılıklı laf atışma ve sövgüye dönüşür. Mendûr, kişiliğe yönelik saldırılardan, eleştiride delilsiz siyasî ve ırkçı suçlamalardan rahatsızlığını ortaya koymuştur. Zira o, bu tarz suçlamaları edebi çatışmalarda onursuzca silah kullanmak olarak görmektedir.¹⁴

Mendûr'un edebi tartışmalar konusundaki tutumunu gösteren önemli bir hususu daha zikretmek gerekmektedir. O, bazen kendi görüşünü değiştirmekte ve bunu açıkça dile getirmektedir. Bu durum onun farklı aşamalardan geçerek eleştiri yönteminin olgunlaştığını ve değiştiğini göstermektedir. Örneğin o, Ali Mahmut Tâhâ'nın (1901-1949) *Ervâh ve Eşbâh* başlıklı kasidesine 1942 yılında yaptığı eleştirisinde şöyle demiştir: "Bu kaside kökümüzü/aslımızı temsil etmemektedir. Zira Ali Mahmut Tâhâ şiirinde Yunan efsanelerini ve Yunan efsane karakterlerini kullanmaktadır. Bu da kültürümüze çok uzaktır." Ayrıca o, şiirini Yunan efsanelerini anlamadığını gösteren bir yöntemle ele almıştır.¹⁵ Eleştirmen Tefkîk Silahtar ise Mendûr'un aksine, şairin Yunan karakterlerini tercihini uygun görmektedir. Zira bu isimler *Ervâh ve Eşbâh* kasidesine daha uygundur. Çünkü eski efsanevi isimler insan üzerinde modern isimlerden daha etkilidir.¹⁶ Silahtar, bu değerlendirmelerine kasidenin Doğu ve Batı

¹¹ Mendûr, Muhammed, *Me'ârik Edebiyye*, Dâru Nahdatu Mısır, Kahire, ty, 8.

¹² Mendûr, *Me'ârik Edebiyye*, s. 8; Mendûr, *Kitâbâtü Muhammed Mendûr*, I, 330.

¹³ Muhammed Mendûr, "el-Ma'rife ve'n-Nakd", *Mecelletu's-Sekâfe*, 1942, Sayı: 203, 8.

¹⁴ Mendûr, *Kitâbâtü Muhammed Mendûr*, I, 467.

¹⁵ Muhammed Mendûr, "Ervâh ve Eşbâh: eş-Şi'ru ve'l-Esâtîr", *Mecelletu's-Sekâfe*, 1942, Sayı: 187, 20-21.

¹⁶ Muhammed Tefkîk es-Silahdâr, "Ervâh ve Eşbâh", *Mecelletu'r-Risâle*, 1942, Sayı: 487, 1019.

efsanelerindeki bilinen duyguları ve fikirleri ifade eden, şairin kendi görüşüne ve sanatına güveninden ortaya çıkan insani bir şiir olduğunu ekler.¹⁷

Mendûr *Ervâh ve Eşbâh* adlı kasideyi 1955 yılında farklı bir bakış açısıyla ele alarak tekrar değerlendirmeye tabi tutmuştur: “*Tevfik Silahtar Ervâh ve Eşbâh kasidesine benden daha insaflı davranmıştır.*” Bu söz Mendûr’un kaside ile ilgili kendi görüşlerini abartılı ve Silahtar’ın görüşlerini isabetli bulduğu anlamına gelmektedir. Mendûr’a göre önceki eleştirisi bilimsel olmasına rağmen Avrupa’da eğitim gören gencin psikolojisiyle yazılmıştır. Zira ilk eleştirisini yazdığında Avrupa’dan yeni dönmüş ve onların edebiyat ve eleştirilerini, Arap edebiyatına zorlayacak şekilde onlardan etkilenmişti.¹⁸ Burada Mendûr’un eleştiri metodunu ve hayata bakışını değiştirmesiyle birlikte bazı eleştirel görüşlerinin farklılaştığına tanık olmaktadır. Mendûr’a göre eleştiri görüşünün oluşmasında birden çok faktör etkili olmuştur. Bunlar; Mısır’daki edebiyat eğitimi, daha sonra Avrupa’daki edebiyat eğitimi ve araştırmaları, kişisel tecrübeleridir.¹⁹

Görüldüğü gibi Mendûr’un tartışmalardaki yönteminin en önemli özelliği; eleştirinin yazara değil, esere ve eserin değerlendirmesine yönelik olması gerektiğidir. Ayrıca hakaret, kin, nefret vb. duygulardan kaynaklanan kişisel hesaplaşma aracı olmamalıdır. Objektif ve bilimsel ölçütler gözetilerek eleştiri yapılmalıdır. Eserin veya şiirin olumlu ve olumsuz yönlerini ele almak gerekmektedir. Irk, din gibi insanların tepkisini çekebilecek hassas konularda eleştiri yapılmamalıdır. Bir eleştirmen daha önce ifade ettiği bir görüşünde değişiklik oluştuğunda bunu dile getirmekten ve yayınlamaktan çekinmemelidir.

Edebi tartışmalarında kendi belirlediği ilkelerine sadık kalma çabasıyla hareket eden Mendûr’a cevap verenler ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, Mendûr’un eleştirilerine sadece sövgü ve hakaret içeren sözlerle cevap verenlerdir. Ancak bunlar bilimsel değildir. Bazıları da onu laikliği desteklediği için siyasi ve dini açıdan eleştirmişlerdir. Bunların edebi açıdan bir ağırlığı yoktur. Çünkü Mendûr’a hakaret içeren eleştiriler ve laiklik taraftarı olmasına yönelik eleştiriler bilimsel sayılamaz. İkincisi, karşılıklı saygı çerçevesinde objektif cevap verenlerdir ki; bilimsel bir tavra sahip olmaları bakımından bu grubun eleştirileri önem arz etmektedir.²⁰

Edebiyatçılar arasında gerçekleşen tartışmalar Arap toplumundaki okurların edebi ve kültürel seviyesini yükseltmiştir. Ancak Arap toplumu gelişmesine rağmen hala kabile ve aşiret yaşam tarzını, etnik ve mezhep taassubunu devam ettirenler vardır. Bu yüzden edebi eleştiride çoğu zaman sınırlar ihlâl edilerek rahatsız edici boyutlara taşınmaktadır. Eleştiri, edebî metin

¹⁷ Muhammed Tevfik es-Silahdâr, “Ervâh ve Eşbâh”, *Mecelletu’r-Risâle*, 1942, Sayı: 488, 1038.

¹⁸ Mendûr, *eş-Şi’ru’l-Mısri ba ‘de Şevki*, Nahdatu Mısır, ty, II, 125-126.

¹⁹ Mendûr, *Me’ârik Edebiyye*, 3.

²⁰ Seyyid b. Huseyin el-Affâni, *A’lâm ve Akzâm fi Mizâni’l-İslam*, I-II, Dâru Mâzcid ‘Ayrî, Cidde, 2004, I, 307-311.

yerine yazara yapılmakta, bu da kin ve düşmanlığa yol açmakta, kültür ve düşüncenin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Bu durum bazen Mendûr'un büyük edebiyatçılarla tartışmalarında bile hissedilmektedir. Arap edebiyatı ve kültürüne yararı olmayan bu düşmanca tartışmaların günümüzde de sürmesi üzücüdür. Zira eleştirmen ve araştırmacılar bazen görüşlerini açıklarken aşağılayıcı/düşük ifadeler kullanmakta ve birbirlerine suçlamalar yöneltmektedir. Tâhâ Hüseyin, Akkâd, Mendûr vb. büyük eleştirmenlerin tartışmalarının üzerinden yıllar geçmesine rağmen hâlâ birçok Arap aydınının eleştirel düşünce seviyesi yükselmemiştir. Burada, iyi niyet dâhil olmak üzere eleştirmenin birçok önemli şartı sağlaması gerektiğine işaret etmek zaruridir.²¹ "Eleştirmen" in amacı edebî metnin yazarını teşhir etmek değil gerçeğe ulaşmak olmalıdır. Diğer önemli bir husus eleştirmen benimsediği düşüncenin doğruluğuna önce kendisi inanmalı,²² karşı olduğu düşünceyi sadece muhalefet etmek için eleştirmemelidir. Arap dünyasında eleştirinin problemlerine kısaca değindikten sonra Mendûr'la Tâhâ Hüseyin arasında geçen ve bir şiiri konu alan edebi tartışmayı örnek olarak sunmak istiyoruz.

II.Mendûr'un Tâhâ Hüseyin'le Tartışması

Tâhâ Hüseyin, şair İbrahim Nâci'nin (1898-1953) *Verâe'l-Ğamâm* isimli kitabındaki *kalbun râkisa* (قلب راقصة) adlı kasidesini eleştirmiştir. Eleştirisinde bu kasidenin yapmacıklık ifadelerle dolu olduğunu ve eski şiiri taklit etmek için manayı önemsemeden kafiye ve vezin uydurma sevdasında olduğunu söylemiştir. Ayrıca şairin psikolojik durumunu anlatmakta olup anlam yönünden şiirde bir yenilik bulunmamaktadır. Şair, ruhu sıkıldığı bir anda caddede yürümeye başlamış ve bir gece kulübü görüp eğlenmek için oraya girmiş ve kendini şöyle anlatmıştır: *Bunalmış bir haldeyken ayaklarım beni gece kulübüne götürdü.* Tâhâ Hüseyin, şairin ruhunun sıkıldığını kabul etmemektedir. Çünkü bu durum şairi caddede yürümeye değil, düşünmeye sevk etmelidir. Aynı şekilde ayakları kişiyi bir yere sürükleyip götürmez, aksine kişi yorgun olup ayakları yürümeye takat getiremez hale geldiğinde ayakların sahibi onu götürür. Ancak şair *se'm* (السأم) kelimesine uyumlu bir kafiye yapmak istemiş ve şiir bu şekilde yanlış bir anlatımla kurgulanmıştır.²³ Kasidede şair şöyle demektedir:²⁴

مستغرقاً في الفكرِ والسأمِ	أمسيتُ أشكو الضيقَ والأنيا
ومشيت حيث تجرني قدمي	فمضيتُ لا أدري إلى أينَا
ملهيَّ أعدَّ ليهج الناسَا	فرأيتُ فيما أبصرتُ عيني
ويباع فيه اللهو أجناسَا	يجلون فيه فرائد الحسن

²¹ Merivân Umer Suleymân, *el-Kazfu fî Nitâki'n-Nakdi's-Sahafî Dirâse Mukârane*, el-Merkezu'l-Kavmî li'l-İsdârâti'l-Kânûniyye, Kahire, 2014, 86.

²² Suleymân, *el-Kazfu*, 86.

²³ Tâhâ Hüseyin, *Hadîsu'l-Erbi'â'*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1925, III, 152-153.

²⁴ Şiir için bkz. İbrâhîm Nâci, *Verâ'u'l-Ğamâm Dîvânü İbrâhîm Nâci*, Dâru'l-'Avde, Beyrut, 1986, 24-30.

وتراه بالأضواء مغموراً
شبه الفراشة يعشق النورا

بغرائب الألوان مزدهر
فقصدته عَجلاً ولي بصرٌ

Düşünce ve bunalımlar içinde
Sıkıntıdan şikâyet ederek geceledim
Nereye gittiğimi bilmeden
Ayaklarımın sürüklediği yöne ilerledim
İnsanları eğlendirmek için hazırlanan
Gece kulübünü gördüm bir an.....
Orada insanlar eşsiz güzellikler sergilerken
Enva-i çeşit eğlenceler satılmakta
Acaip renkler parıldamaktayken
Işıklar belli belirsiz gözükmekte
Ben ise ışığa aşık olan kelebeğin baktığı gibi
Hızla oraya yöneldim.....

Mendûr bu kasidenin ince bir his taşıdığını belirterek bunun bir yenilik olduğunu düşünmektedir. Ancak bu yenilik Tâhâ Hüseyin'in hoşuna gitmemiştir. Zira o, sözlük anlamlarından ve kalıplaşmış manalardan kurtulamamıştır. Tâhâ Hüseyin kasideyi edebiyatçı değil fıkıhçı mantığıyla eleştirmiş, dolayısıyla insan psikolojisini anlayamamıştır. Çünkü iç sıkıntısı bazen Tâhâ Hüseyin'in ifade ettiği gibi kişinin düşünce ve duygularındaki boşluktan kaynaklanabildiği gibi bazen de bir düşünceyi tekrar tekrar düşünüp konunun uzamasından meydana gelebilir. Mendûr'a göre ayakların sürüklenmesi ifadesi şairin psikolojik durumunu yansıttığı için zarif ve orijinal bir ifadedir. Zira bu ifade düşüncesiz ve amaçsızca yürümeyi, zihin devreye girmeksizin organlar aracılığıyla hareket etmeyi anlatmaktadır. Bu durumda kişiyi ayakları sürükler götürür, Tâhâ Hüseyin'in kastettiği aksi bir anlam ifade etmez.²⁵ Burada Cabir Uşfur'un Mendûr'a yönelik iki eleştirisini aktarmak yerinde olacaktır: O, Mendur'un şiirin biçimini zevk temelinde tartışmasının altını çizerek zevk ölçüt alınarak bir yargıya varmanın güçlüğüne işaret etmiştir.²⁶ Uşfur'un bir diğer eleştirisi de Mendur'un bireysel tepkiye yol açan coşkuyu şiirin temeli olarak görmesindedir.²⁷ Bu iki eleştirilen noktayı Mendur'un yukarıdaki şiirle ilgili görüşüne yansıttığını söylemek mümkündür. Zira Mendur'un değerlendirmesi zevke ve kişisel algıya dayalıdır.

²⁵ Mendûr, *eş-Şi'ru'l-Mısrî*, II, 86-87.

²⁶ Cabir Uşfur, "İtlâetun alâ Nâkidin Kebir Mendûr ve Teğayyurâtuhu'n-Nakdiyye", Erişim adresi: <http://www.3rbi.info/Article.asp?ID=6020>; Makalenin Türkçe çevirisi için ayrıca bkz. "Büyük Bir Eleştirmen ve Bir Perspektif : Mendur ve Eleştirisinin Değişkenleri", Çeviren: M. Hakkı Suçın, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2002, Yıl; II, Sayı:5, 132.

²⁷ Cabir Uşfur, "Büyük Bir Eleştirmen ve Bir Perspektif: Mendur Romantizmden Realizme", Çeviren: M. Hakkı Suçın, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2002, Yıl; II, Sayı:6, 117-118.

Kanaatimizce çevre, eğitim ve kültür farklılığından dolayı şiir ve edebiyatta zevkler, kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu kaside karşısında her iki edebiyatçının izlenimlerinin farklı olması da doğaldır. Muhammed Mendûr şairin psikolojik durumuna, hislerinin samimiyetine ve bunları güzel bir üslupla ve basit kelimelerle ifade etmesine yoğunlaşmıştır. Söz konusu şiirle ilgili bu düşüncelerinin arka planında onun mehmûs (fısıltılı) şiir teorisinin etkisi vardır. Zira mehmûs şiir şairin hislerini samimi ve içten gelen şekliyle ifade etmesine dayanmaktadır. Mendûr şairin gücünün sıcak hislerden, engin hayallerden ve samimi duygulardan kaynaklanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu, Mendûr'un ortaya koyduğu mehmûs şiirin en önemli özelliğidir. Mendûr mehmûs şiiri, şairin fısıldayıp içinden gelen sıcak nağmelerin sesini hissettiği güçlü şiir olarak görmektedir.²⁸ Mehmûs şiir, dil unsurlarının etkisini hissettirmek ve ruhları harekete geçirmek için bu unsurları kullanmaktadır. Bu genellikle şairin bilincinden çıkmaz. Ancak şairin istediğini bulmak için yöneldiği içgüdüden kaynaklanır.²⁹ Ayrıca mehmûs şiir, ağıdalı bir dille ve manasını bilmeden söylenmiş gösterişli ifadelerle dolu hitabet üslubundan uzak olmalıdır. Mendûr, Mihail Nuayme'nin de aralarında bulunduğu Mehcer şairlerini, mehmûs şiir konusunda örnek göstermektedir.³⁰

Tâhâ Hüseyin'in eleştirdiği hususlar, şairin duygularını doğru ve samimi bir şekilde yansıtmaya ilişkilidir. Ayrıca şair sadece duyguları ifade etmede başarılı olmakla kalmamış, aynı zamanda bu duygulara insanların eşlik etmesi için kalplerini harekete geçirmiş ve kendi iç sıkıntısını ve bunalımlarını insanlara ulaştırabilmiştir. Tâhâ Hüseyin bu kasideyi eleştirdiğinde şairin psikolojisini göz ardı etmiş ve onun kişisel deneyimlerini hissetmemiştir. Ancak Mendûr bu konuda başarılı olmuştur.

Sonuç

Çok yönlü bir eleştirmen kimliğiyle Arap edebiyatında öncü konuma sahip olan Mendûr birçok edebi tartışmaya katılmıştır. Onun eleştirmen hüviyetine sahip olması edebi tartışmalarındaki tavrını etkilemiştir. O, söz konusu tartışmalarında belirli prensipler üzerinden ilkesel hareket etmiştir. İnsanların hassasiyet gösterebileceği noktaları gözetken Mendûr edebi tartışmalarında kişiliğe, dine veya ırka yönelik herhangi bir eleştiride bulunmamış ve bu tarz eleştirilere özellikle karşı çıktığını belirtmiştir. Edebiyatçının seçtiği kaynak, konu veya hedefin eleştiri dışı olması gerektiği kanaatindedir. O, görüşlerini objektif ve nezih bir biçimde ifade etmeye çalışmış, zaman zaman kendi görüşünü değiştirme cesaretini dahi göstermiştir. Bütün bunlar onun eleştiri kelimesini nasıl tanımladığıyla ilgilidir. Zira o, eleştiriye edebi ürünün değerlendirilmesi olarak görmektedir. Tâhâ Hüseyin'le

²⁸ Mendûr, *fi'l-Mîzâni'l-Cedîd*, 77; Mendûr, "eş-Şi'ru'l-Mehmûs", 15.

²⁹ Mendûr, *fi'l-Mîzâni'l-Cedîd*, 77; Mendûr, "eş-Şi'ru'l-Mehmûs", 15.

³⁰ Mendûr, *fi'l-Mîzâni'l-Cedîd*, 94-99.

bir şiir üzerinden gerçekleşen tartışmasında Mendûr bunu açıkça ortaya koymuştur. Ne şairi ne de Tâhâ Hüseyin'i incitmeden görüşlerini dile getirmiştir. Bu, Mendûr'un edebi tartışmalardaki tutumunu gösteren önemli bir özelliktir.

KAYNAKÇA

Allûş, Saîd, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Edebiyyeti'l-Mu'âsira*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnâni, Beyrût, ed-Dâru'l-Beydâ', 1985.

Alshorbaji, Nidal F. A., Muhammed Mendûr ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, Isparta 2018.

Cabir Uşfur, "İflâetun alâ Nâkidin Kebir Mendûr ve Teğayyurâtuhu'n-Nakdiyye", Erişim adresi: [http://www.3rbi.info/Article.asp?ID=6020](http://www.3rbi.info/Article.asp?ID=6020;).;(Makalenin Türkçe çevirisi) "Büyük Bir Eleştirmen ve Bir Perspektif: Mendur ve Eleştirisinin Değişkenleri", Çeviren: M. Hakkı Suçın, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2002, Yıl; II, Sayı:5, 132.

Cabir Uşfur, "Büyük Bir Eleştirmen ve Bir Perspektif: Mendur: Romantizmden Realizme ", Çeviren: M. Hakkı Suçın, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2002, Yıl; II, Sayı:6, 117-118.

Er, Rahmi, Mendûr, *DİA*, 130-131.

Fu'âd Devvâre, *'Aşaratu Udebâ Yetehaddesûn*, el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1996.

Hammûd, Mâcide, *Alâkatu'n-Nakdi bi'l-İbdâ'*, Menşûrâtu Vizâretu's-Sekâfe, Dimeşk, 1997.

İbrâhîm Nâci, *Verâ'u'l-Ğamâm: Dîvânü İbrâhîm Nâci*, Dâru'l-'Avde, Beyrut, 1986.

Kandîl, Fu'âd, *Muhammed Mendûr Şeyhu'n-Nukkâd*, el-Meclisu'l-A'la li's-Sekâfe, 2015.

Ma'rûf, Fevzi, *Hâkezâ Yasna'üne Enfusehum Şahsiyyât ve Mevâkif*, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, Dimeşk, 1997.

Mendûr, Muhammed, *Zikrayât Edebiyye*, Takdim: Târik Mendûr, el-Meclisu'l-A'la li-s-Sekâfe, Kahire, 2015.

----- Muhammed Mendûr, "el-Ma'rife ve'n-Nakd", *Mecelletu's-Sekâfe*, 1942, Sayı: 203.

----- *Kitâbâtu Muhammed Mendûr el-Mechûle*, Derleyen: Sâmi Suleymân Ahmed, el-Meclisu'l-A'la li's-Sekâfe, Kahire, 2009.

----- eş-Şi'ru'l-Misri ba'de Şevki, Nahdatu Mısır, ty.

----- *Me'ârik Edebiyye*, Dâru Nahdatu Mısır, Kahire, ty.

----- "Ervâh ve Eşbâh: eş-Şi'ru ve'l-Esâtîr", *Mecelletu's-Sekâfe*, 1942.

Merivân Umer Suleymân, *el-Kazfu fî Nitâki'n-Nakdi's-Sahafî Dirâse Mukârane*, el-Merkezu'l-Kavmî li'l-İsdârâti'l-Kânûniyye, Kahire, 2014.

Muhammed Tefvik es-Silahdâr, “Ervâh ve Eşbâh”, *Mecelletu’r-Risâle*, 1942, Sayı: 487.

----- “Ervâh ve Eşbâh”, *Mecelletu’r-Risâle*, 1942, Sayı: 488.

Seyyid b. Huseyin el-Affâni, *A’lâm ve Akzâm fî Mizâni’l-İslam*, Dâru Mâzcid ‘Ayrî, Cidde, 2004.

Tâhâ Hüseyin, *Hadîsu’l-Erbi‘â’*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, 1925.